

יין-עגבים חומר בקנקנו

בספר-שיריו החדש מזווג אשר רייך סדר ונשים.
התוצאה השירית היא פרק מקורי בסוגיית כלאיים

מאת זיוה שמיר

אשר רייך: „סדר נשים“ (שני מחזורי שירים), הוצאת עכשיו, תש"ם, 72 עמ'.

על גבי השער — איור מאת עודד פיינ' גרש, בסגנון ה„יוגנדהשטיל“, ובו אשה מהודרת וגדולת מידות מזיחה את כובעה, ספק במחווה אלגאנטית, ספק במעין תנועת הצדעה גברית.

כבר בכותרת ובאיור הנלווה לה טבוע ציין-סגנון, המאפיין את הספר כולו: תערוך בת-הכלאיים המזוהה שבין יסודות נוגדים ומתנגשים: כותרת תלמודית ולמדנית, המתנגשת התנגשות אירונית עם תוכן אירוטי ומיני, ומערכת לשון חכמים עם לשון מת-חכמים; אילוסטרציה בנוסח בירדסלי, אך כזו שמיתאריה אינם גולשים ואלגאנטיים, כמיתארי האוירים הדקוראטיביים של רא-

אשר רייך

שת המאה, כי אם מרוסקים ומקוטעים ומשהו מחוספס ואלים עולה מהם; תמונת שעטנו בצבעי התום והטומאה של אשה חופשית ומשתחררת, היוצאת לציד, ולמעשה אינה אלא כבולה מן החומש ולמטה לקרקע, במין אביזר חידתי וסוגסטיבי (מעין חגורת אפר-רודיטה?), המותיר הרבה לדמיונו של ה-מעייין.

● על גגות וגעגועים

צריך משורר למידה רבה מאד של בשלות וביטחון, גם בתקופה מתירנית שבה כל הסייגים נפרצו כביכול, לצאת בספר שכולו „ארס ארוטיקה“, שהרי, ככל שהוא מסתיר מאחורי טפחיים של משחקי-מלים ותחבולות שגינה, הריהו מעז גם וחושף טפח מנשמתו ומזהרהוריו.

„סדר נשים“ הוא ספר חושפני וכן, המגלה לקורא את שמשוררים רבים מסתירים מעיני הקורא בתדרי חדרים, מתוך כבילות לכללי דקורים חברתי: דברים שבינו לבינה, הזיות שבצינעה, תשוקות ועילוסים, אהבות ואכזריות. אחת ממילות המפתח של הקובץ היא המלה „געגועים“, המציינת איזה מצב של אי-שקט ודוידריום נצחי, שאינו יודע נחת ומרגוע. מלת-מפתח אחרת היא המלה „גגות“, שעליהן מתרחשים כמה משעשועי אהבה החשאיים שבספר, ושתי המלים ביהוד יוצרות צירוף אליטראטיבי, האופייני לשירתו של אשר רייך.

השיר „אשה רזה“, למשל, רצוף אליטראציית ומצלולים, כגון „מקציעה ממציקותיה“, „געה מיגונות“, „מרירה מערירות“, „עד שרחמי נכמרים על רחמה“, האשה הרזה, מיכת המירמה, נקראת כאן באורח אירוני „רזה“ (שמה נגזר מן המלה „אמה“), והיא דובר משים עצמו כמי שפוקד עקרות ונשים-עריריות נפקר מגופו לשעה קלה ובה בעצמו תיה, כדבש או כאש שבאו בעצמות הנביא. גם השיר „הוא נותן ליום שלי את ברכתו“ גדוש אליטראציית לרוב, כגון: „גל געגועים“, „זמן זימה“, „הנמנים הנעים“, „הרינה הרעננה“, וכמוהו השיר „מן הטיילת“ („זונה זוה“, „לילה לאה“, „מתוך מתני בהמתנה“, „ציידת בצעדיה“ וכד').

אשר רייך מחבב גם קאלאמבורים ושעשועי שגינה למיניהם, במסורת אברהם שלונסקי ונתן זך. גיב האריות הופך כאן ל„גיב ערי-ריתה“ של אשה בודדה; השמים וכל צבאם משנים ציבעם והופכים ל„הרקיע וכל צבעיו“ („נערה מתייפה לפני ראי“) והאשה העוברת בעולמו הפרטי של הדובר, כשבת כובשים הפושט על הארץ ומותירה ללא מחום, משאירה אחריה דממה חרוכה (סינסתוזיה על משקל „אדמה חרוכה“) ומעברת בו סרה (על משקל „מדברת בו סרה“), כאילו מתחלף סדר המזגים, והאשה היא הכובשת והמעברת ועל הגבר הנכבש עוברת שנה מעוברת.

אך מעבר להתחכמויות ולמשחקי לשון נופל-על-לשון, עולה בשירתו של אשר רייך תמונת עולם מטאפיסית, לפיה חורגת האשה, הסציפית או הדמיונית, מממדיה הטבעיים ולובשת לעיתים ממדים קוסמיים, כמו בפז-אימה „ארכימדה“, שבה גופו של הדובר נטף רף „סתרתר ונסחף ונטרף עד קוי המרידיאן“, מאולף מ„גופה המגולף“ של אהבה כמו-מיתית. בעולמו של אשר רייך האשה אינה אלא בבואה מוקטנת לאובייקטים אירוטיים גדולי-ממדים, כמו ערים ומחוזות ארץ. למשל, שירו היפה „חיפה בתורף“, שאינו מרבה בשעשועי שגינה, מעמיד בדרך הסכנונית ומרומזת תמונה נאה וסובטילית, הנעדרת אומנם סערת אהבה וחמדת בשרים כבשירים אחרים, אך עולים ממנה בעקיפין געגועים לבוא האביב, עונת האהבה, וליקיצתו של הפרפר הרדום מבין עלי השיחים הלחים מגשם:

חיפה בחרף היא חתוך עץ ופני
שם קצפה לי קישי הגשם, חרף בגשמים
לבנין הכרוב נרדם לו בשיחים הלחים
ומן השלוליות שלל הזיות עולות כאד
עם עדנת עננים חיפה בחרף מרחפת באויר
והאפק הוא לפעמים מפרש עשוי ניר אדן
כפצע בקטן העיר בא ערב רבב שמיש.

שיר זה, המנהל מעין דיאלוג סמוי עם שיר תל-אביבי בעל נוף גשום מפרז-עטו של מאיר ויזלטיר, הוא גם שיר געגועים של משורר ירושלמי, המתגורר בתל-אביב, אך מגלה כמיהה דיוקא לחיפה הזרה, כבמעין הווייה אירוטית לאשה בלתי מוכרת.

גם השיר הקצרצר „תיאור מתוך“ הופך את תמונת הנוף הגשומה לאשה חשוקה ואת האשה ליישות טופוגראפית, לארץ ששבילים נעלמים לה, גבעות ורכסים:

בלי ברקים, בלי רעם / אל תוך גופה
נבלע ענן / והגשם ירד וירד / על שדיה /
על בטנה / בשבילים הנמשכים לעד /
על מלוא צבעיו / עלה הקשת / מבין
ירכיה.

תמונת עולמו של אשר רייך חצויה בין ההדוניזם האפיקורי, המוכיר לעיתים במשהו את עולמו של אלכסנדר פן, ובין כבילות ל„קוד“ מוסרי, חילוני אומנם, אך כזה הנאחז בדרך-קבע בסקראלי ובריטואלי („שדים לה כאהל החושן“, „שיעול התמיד כקורבן“), ועל כן משתרכבות לעיתים לשיריו גם שור-רות, שטעם ארכאי מעט וכמו-מליצי מתלווה אליהן, בנוסח מכתמי החוכמה הנאים של שטיינברג יפיכמן:

לא עם הכבולים בתאוה למצוא
ביטחון באל
גיל הגעגועים גיל-ביניים כמו חוגה
חדשה
והמית הנפש לגוף היא מולדת כבושה.

● כותרות פרזאיות

„סדר נשים“ הוא ספרו התמישי של אשר רייך. שני קבצי השירים האחרונים „תמונת מצב“ (1975) ו„מראה מקום“ (1978) נשאו כותרות דו-משמעיות, המכילות גם יחידות משמעות מתחום הצבאיות והספרנות. הכותרת האחרונה ניתרגמה לאנגלית בשם View of the Land ואיבדה כמובן את משי-מעוטה השנייה (עיול ביבליוגראפי), הרומזת אולי לעיבדה, שנכללו בספר גם שירים מי-קובץ קודם. גם ב„סדר נשים“ כלולים שירים מן הקובץ שקדם לו, מתוך גלריית הנשים שב„מראה מקום“, עובדה המעניקה לכותרתו משמעות נוספת: הסדר שבו מאורגנות דמויות הנשים בספר או בתודעתו של מהברן (ואולי רומזות לכאוס שבסדר נשים).

מכל מקום, כותרות כאלה, המכילות גם משמעויות „יבשות“ ו„פרוזאיות“ כביכול, ראשיתן אם אינני טועה בקובצי שיריו של משה דור — „צו עיקול“ (1960) ו„מעבר הציה“ (1962), ולאחרונה הפכו לאופנה ונחלו להתאזרח בקביעות בסיפורת, בשירה ובביקורת („זכרון דברים“ של יעקב שבתאי, „פרוטוקול“ של בן-נר, „תצפיות“ של אבא קובנר ו„כיוון אורות“ של דן מירון הן כמה דוגמאות בולטות לשימוש בכותרת דו-משמעית, המגייסת את תחומי המשפטים הצבא והמיסך לשדה הספרות).